

E 157/26

Különnyomat a Fejérpataky-Emlékkönyvből

SZERZŐ KIADÁSA

E 157/26

III. ENDRE KIRÁLY 1298/99. ÉVI TÖRVÉNYE.

Irta: dr. R. Kiss István.

Az utolsó Árpádházi király utolsó törvénye történelmünk legbecsesebb emlékei között foglal helyet. Úgy tartalmi becset, mint formai érdekességét igyekeztek kellően méltatni azon történetíróink, akik kénytelenek voltak vele foglalkozni, tudomásom szerint azonban még eddig senki sem tette azt önálló tanulmány tárgyává.

Nekem sem lehet az a célom most, hogy kimerítő tanulmányt írjak, csupán a törvénnyel kapcsolatban felmerült és eddig kielégítően meg nem fejtett két kérdésre igyekezem némi fényt deríteni.

Köztudomású dolog, hogy a törvényt egy, már eredetileg romlott szöveg után I. Ulászló király írta át és erősítette meg. Ezen reánk maradt egyetlen szöveg szerint a törvényt a főpapok, papok, nemesek, székelyek,¹ szászok és kunok gyülekezete adta ki és hozzájárulásuk jeléül pecsétükkel erősítették meg a király és a bárók.

Az említett gyülekezet nevében beszélő szöveg bevezetésül előrebocsát egy szomorú helyzetképet: az ország romlását a bárók és mások hatalmaskodása és a király gyöngesége miatt. Végre is a király «a szentlélek sugallatára megnyitotta kegyelmének füleit» . . . És most jön a vitás, első pillanatra is megállapíthatóan romlott szöveg: fidelibus consiliis aquiescens congregationem indixit generalem. Ad haec ut (*vocavit* helyett?) praelatos et viros ecclesiasticos necnon et nobiles huius regni *exclusis quibuscunque baronibus prout moris est*, [ut] huic regno casuro et per nimios vastas diminuto salubriori consilio, quo posset, subveniretur.

Nem kérkedem azzal, hogy az én szövegjavításom feltétlenül

¹ A törvény szövegéből kimaradtak, de más országgyűlési kiadványban szerepelnek.

helyes, de a legvalószínűbbnek látszó szövegjavításon át kellett volna mindenkinek esni, aki az ezen mondatban rejlő probléma megoldását megkísérelte.

A kérdés az volt, hogy hogyan kell értelmezni az exclusis baronibust?

Az elágazó véleményeket három csoportba lehet sorolni.

Történetíróink egy része a bárókra irányuló panaszból kiindulva az országgyűlésből való kizárásukat büntetésnek, megtorlásnak tekintette. Miként egyik különben igen kiváló és általam hálás tanítványi szeretettel övedzett, nagyrabecsült historikusunk, Marczali Henrik, írja: Hét év alatt megtanulták, hogy a bárók részére nincs hely az alkotmányban (sic!). *Ezért kizárták őket, nélkülök, ellenük (!) akartak gondoskodni a király nagyságáról és az ország állapotáról.*¹

Ez a vélemény első tekintetre is helytelennek látszik, mert

1. nem vet számot azzal, hogy az ország bajaiért a panasz nemcsak a bárók, hanem más hatalmasok ellen is (ex potentia baronum et aliorum potentium) irányul;

2. nem vet számot azzal, hogy mindenik báró nem volt gonosz ember, sőt e rendnek sok tagja életének és vagyonának áldozatul dobásával szolgálta a közérdeket. Miként a hatalmaskodó nemesek miatt nem zárták ki az egész nemességet, úgy néhány báró gonoszúsága miatt sem lehetett jogfosztottá tenni az ország leghatalmasabb rendjét;

3. nem vet számot a prout moris est-tel. Ha szokásos volt a bárók kizárása, akkor nem foroghat fenn a rendkívüli, a régi gyakorlattal ellenkező megtorlás;

4. nem vet számot azzal, hogy ugyanezen bevezetés és a további szöveg is megemlékezik a bárók consensusáról, sőt a bárók pecsétükkel is megerősítették a törvényt;

5. végezetül nem vet számot sem a megelőző, sem a következő jogfejlődéssel.

Sokkal komolyabb, előttem kezdettől legrokonszenvesebb volt a régebbi történetírók véleménye, akik a törvényt kiadó Kovachichtól kezdve számot vetettek úgy a prout moris est-tel, mint a bárók consensusával és az ellentétet azon feltétellel hidalták át, hogy a bárók és nemesek külön tanácskoztak.

¹ Szilágyi: A magyar nemzet története. II. k. 605. l.

Hogy ezen vélemény nem lehetett közkeletű, annak részben Marczali, részben pedig Pauler nagy tekintélye az oka. Míg Marczali polemizálás nélkül adta le véleményét, Pauler egyenesen síkra szállott ez ellen, azon megokolással, hogy a külön tanácskozásra «nem igen van példa». Szerinte itt *rendkívüli*, bár nem az urak akarata ellenére történt intézkedésről van szó. A bárók kizárásának oka szerinte is megtorlás, a bizalom hiánya; ezen rendkívüli intézkedést a *prout moris est*-tel úgy egyeztetni össze, hogy azt nem a bárókra, hanem a *regno casuro . . . subveniretur*-ra vonatkoztatja.¹ Ezen erőszakoltan szellemes megoldás helyességét kizárja az, hogy ugyanazon bárók *consensusa*, akikben nem bíztak, szükséges volt ahhoz, hogy a papok és nemesek határozata törvényerőre emelkedjék, nem is szólva arról, hogy — miként említettem — néhány ember gonoszsága és némi bizalmatlanság az aristokratikus szervezetű Magyarország első rendjét nem foszthatá meg politikai jogaitól. Végezetül a *prout moris est* vonatkozásának átkapcsolása ellen maga a szöveg tiltakozik.

A magyar jogtörténet rendszeres kidolgozása által oly nagy érdemeket szerzett *Timon Ákos*, úgy látszik, egyik véleményt sem tartotta helyesnek, hanem az 1298. évi törvényről szólóban a törvény vonatkozó passusait az őt jellemző pontossággal szövegébe olvasztotta.

E vitás kérdéssel kapcsolatban még egy vitás kérdést vetett fel a nagyérdemű *Bartal György*.² Amennyire gondolatmenetébe be tudom élni magam, ő a bárók kizárásában szintén rendkívüli tüneményt látott és ezzel nem tudta összeegyeztetni a bárók hozzájárulását. Mivel erről a törvény szövegének második fele emlékezik meg gyakrabban és mivel szövegkritikai indokot is talált erre, kimondá azt, hogy a második rész későbbi, Anjou-kori eredetű.

Ez ellen csak Pauler emelt szót,³ de rendkívül szerencsétlenül. Abban igaza van, hogy nincs semmi okunk az áthelyezésre, mert a második részben egyetlen szó sincs, amely meg nem állhat III. Endre korában, de ennek tetejébe még megkockáztatja azt

¹ A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. 2. kiad. II. k. 454. és 581. l.

² Magyar alkotmány- és jogtörténet. II. kiad 182. l.

³ *Commentarii*. II. k. 208. l.

a véleményt, hogy a második rész a király és bárók végrehajtó rendeletét képezi. Ez nem azért furcsa, mert erre sem igen van példa, hanem azért, mert a végrehajtási utasításnak még sem illik egészen más dolgokról beszélni, mint a törvénynek. Ilyen meggyőző érvelés után nem csoda, ha a Marczali-féle Enchiridion Bartal aggodalmait még mindig osztja.¹

Midőn ezek után megállapíthatjuk, hogy mindkét kérdés eldöntetlen, mindkettőről érdemes beszélni, egy igen subiectiv természetű dolgot kell még megemlítenem.

Ezen vitás kérdéseket még bölcsészethallgató koromban kezdém feszegetni, ezek keltették fel bennem az önálló munkára a kedvet. És ebben nagy része volt annak a férfinak, kinek tanítványaira gyakorolt hatását és tanítványai hálás elismerését hirdeti ezen Emlékkönyv minden lapja.²

Egy előadása közben tett észrevétele figyelmeztetett arra, hogy a Fejér által 1292. datummal közölt *országgyűlési kiadvány*, a Morosini Albert indigenatusa, «ha a napi kelet helyes, csak 1298-ból való lehet».³

Nagy hévvel estem neki tehát a híres törvényhozó gyűlés ezen félrecsúszott, figyelemre nem méltatott, ritka emlékének; ettől vártam megnyugtatót, a vitás kérdés eldöntését. Reményemben nem is csalódtam. Míg a törvény, ha nem is ellentétben, de széttagolva mutatja be a főnemeseket egyfelől,— a főpapokat, papokat és nemeseket másfelől, e kiadványban már mindnyájan békésen megférnek egymás mellett, sőt ez nyomaték kedvéért néhány báró nevét fel is sorolja.⁴

¹ I. m. 361. jegyz.

² A magyar történet kútfőinek kézikönyve. 186. l.

³ A királyi kancellária az Árpádok korában. 145. l.

⁴ Dominicus, magister tavernicorum domini regis, Opur palatinus Citradanubialis, Rolandus palatinus Ultradanubialis, Ladislaus waywoda Transylvanus, Jacobus banus totius Sclavoniae, Stephanus iudex curiae domini regis, Nicolaus filius ~~Erici~~ et Homodeus quondam palatini, Thomas comes Borsiensis et Nitriensis, Moyses magister tavernicorum dominae reginae, Rolandus condam Waywoda, Joannes comes Untensis, magister Dominicus filius Petri, Ladislaus condam Banus, Petrus et Paulus filii Compoldi, Comes Opus, Magister Lucas comes Zaladiensis, Magister Albericus Hymch comes de Barana, Joannes comes Albensis, magister Laurentius comes Vesprimiensis, Paulus comes Jauriensis et Magister Demetrius comes Poseniensis — ac Universitas nobilium Ongarorum, Sicolorum, Saxonum et Cumanorum. — *Fejér*: Codex diplomaticus VII/5. 502. l.

Ebből azt a bizonyosságot merítettem, hogy a bárók az országgyűlésen jelen voltak, tehát az ő megtorló, rendkívüli kizárásáról szó sem lehet; végül hogy a Bartal előtt gyanus bárói consensus miatt nem jogosult a törvény egy részének az Anjoukorba való helyezése.

E negatív megállapítás után pozitívumra vágyódtam; a prout moris est miatt a közel egykorú országgyűlési nyomdokokat tanulmányoztam. A kérdésnek ezen oldala már jóval nehezebb volt. Tulajdonképen egész életemen át kísérőtársul szegődött és véleménynyilvánítás nélkül kísérne tovább, ha most nem toppant volna elém azon kedves feladat, hogy szeretett professoromnak reám gyakorolt hatását egy rövid értekezésben bemutassam. Találhatnék-e most lelkemből fakadóbb, jellemzőbb tárgyat, mint az általa bennem keltett első termékenyítő kétséget!?

Annyi idő után is távol vagyok ugyan még attól, hogy az egyszerű véleménynyilvánításnál többet nyújtsak; de talán szerény véleményem termékenyítőleg hat másokra és így hozzájárulok realisabb, az igazsághoz közelebb álló vélemény kialakulásához.

Szólok tehát arról, hogy miképen lehet a bárók szokásszerű kizárását értelmezni és arról, hogy az 1298. évi törvények toldalékszerű cikkelyei miért foglalhatnak helyet ugyanezen törvényben.

Az első kérdésre, — mint annyiszor — a forrás elfogulatlan, alapos tanulmányozása és helyes megértése önmagában is megadja a feleletet.

Mint ismeretes, a törvény egy előre bocsátott bevezetésben adja a helyzet képét; ezen szokatlan elhelyezésű narratio után következik az intitulatio, mely elárulja, hogy az oklevelet a főpapok, nemesek, szászok és kunok gyülekezete adja ki. Ezek tanácskoztak, még pedig *«accepta auctoritate ex consensu domini regis et baronum totius regni, prouti et aliorum»* szokás szerint a «bárók kizárásával». Az idézett rész szerint tehát a tanácskozássra és határozathozatalra előre felhatalmazták őket a király, az ország főtisztviselői (barones regni), valamint a szabad és hűbéres bárók (barones regii, vagy nostri, amint III. Endre több oklevele őket a regni-vel ellentétben nevezi, itt prouti et alii t. i. barones). Megegyezőleg nyilatkozik erre vonatkozólag a törvény 44. cikkelye.¹

¹ De legali consensu domini regis et baronum.

Határozataikat a király és bárók megvizsgálták, jóváhagyták és ennek külső jeléül az oklevelet kiállító főpapok pecségei mellé függesztették saját pecsétjüket is. (Dominus rex et regni barones sigilla sua ad instar sigilli praelatorum huic chartæ statutorum apposuerunt.)

A bárók ilyen következetes szerepeltetéséből kitűnik, hogy ők az országgyűlési tanácskozásokban és határozathozatalban nem vettek részt, hanem a királlyal együtt hozzájárulásuk, szentesítésük által törvényerőre emelték a határozatokat.

Tehát a törvény egy erősen kifejtett aristokratikus monarchiának adja képét. A bárók, kiket — míg ez az idegen név lábra nem kapott — fejedelmi személyeknek neveztek (principes, principales personae) akár a király, megjelennek ugyan az országgyűlés színhelyén, de nem vegyülnek a nép közé, hanem amíg a kevésbé előkelők, a születési arisztokráciához nem tartozók tanácskoztak, ők a király körében tartózkodtak, vele együtt igazságot szolgáltatottak (una nobiscum sedentes!), a nemesi rend határozatait felülvizsgálták és hozzájárulásukkal szentesítették.

Tehát a törvény és vonatkozó adatok (idézésük később) minuciosus vizsgálatából kiderül, hogy a törvényhozó factorok másképp oszlanak meg, mint azt a későbbi fejlemények alapján elképzelni és az érdemdús Kovachich hasonló irányú figyelmeztetése után is történetíróink hinni bírták: *ebben az időben törvénnyé lesz az, amit a főpapok, papok, magyar nemesek, kiváltságolt nemzetiségek (székelyek, kunok, szászok) és városi követek (mert ezek jelenlétére is utal a törvény és van erre félreérthetetlen direct adatunk is!) letárgyalnak, elhatároznak¹ és a király a bárókkal szentesít.*

Ez oly világosan kitűnik a törvényből és a bemutatandó okleveles adatokból, hogy csodálkozni lehet azon, hogy eddig annyian figyelmen kívül hagyták. Ennek pedig véleményem szerint az az oka, hogy a későbbi fejleményektől, mikor a király kiemelkedett a bárók köréből, a bárók és főpapok pedig a törvényhozás terén is összeolvadtak, nem tudtak szabadulni.

Pauler szerint nehéz elhinni, hogy a bárók külön tanácskoztak és quasi külön törvényhozó factorképen szerepeltek, mert

¹ Ezen egyszerű okból nevezik határozataikat *statutumnak*, amely névhez Bartal messzimenő következtetéseket fűz.

arra nem igen van példa. Pedig dehogyan nincs! Alkotmányunk kiinduló pontján a király és főurak és csak ők szabnak törvényt. Szent László alatt pl. omnes optimates regni hoznak törvényt, a szabolcsi zsinaton ugyan mellettük a főpapok is szerepelnek, mert őket zsinatról nem is lehetett kizárni; a clerus és nép azonban csak testimonium gyanánt szerepel! Kálmán király is regni principibus congregatis szabott törvényt.

Az 1222. évi aranybullában a nemesek alázatos kérése ad lökést a törvényhozó munkának, 1231-ben pedig hozzájuk csatlakozik a papság is. Együttesen kivívják esetenként, hogy alázatos kérvények helyett előzetes engedély alapján statutumok alakjában fejezzék ki kívánságukat, e statutumok azonban csak akkor válnak kötelezőkké, törvénnyé, ha a király és a bárók megerősítik. Ettől kezdve meg kell különböztetni a törvényt napokat és a törvényhozó gyűléseket. Az igazságszolgáltatás állandó működés, a törvényhozás rendkívüli, melyet esetről esetre a király és bárók engedélyeznek. A törvényt nap foglalozhatik sérelmekkel, az egész országot érintő kérdésekkel is, de a közállapotok változtatására nem jogosult; arra csak az engedélyezett *parlamentum*nak van joga. A törvényt nap azonban mégis gyökere a parlamentnek, ez hatott a törvényhozó factor megoszlására is. A törvényt nap köteleltséget ró a királyra, vagy helyettesére, valamint 1231 óta a főpapokra is: őket teszi meg az üldözöttek szószólóivá, védőivé. Mintegy a néphez köti őket, a nép jólétének őrévé, szellemi vezérévé emeli; ezzel szemben a báróknak csak joga van, de nincs köteleltsége. Születésükkel járó előjogaik, helyzetükből folyó hatalmuk ránehezedik a királyra és országra. Ezt csak felülről jövő erőszak vagy forradalom törheti meg, vagy lassú belső fejlődés, folytonos egyezkedés enyhítheti. Erőszakra királyaink nem elég erősek, forradalomra az állapotok nem érettek, tehát a harmadik utat választja a főpapság szellemi vezetése alatt a nemesség. Ezen az úton jár az 1298. évi országgyűlés is. Prout moris est, a király és főurak legalis consensusával gyűlnek össze, ugyane consensusal emelik törvényes erőre azon határozataikat, melyeknek éle épen zakoskodó bárók ellen irányul.

Tehát bármily szép és korszerű dolog a demokratia, a mai historikus nem vét korának demokratikus szelleme ellen, ha az exclusis baronibus ezen megcáfolhatatlan helyzetkép után nem fordítja le a szó szerint, hanem hüvös ridegséggel *a bárók nélkül*

kifejezéssel fordítja. Ebben aztán nincs semmi ellenséges tendentia, semmi forradalmi íz; ez csak annyit mond, amennyit igazolni lehet: ami a törvényhozásban munka volt, egymás között fesztelenül elvégezték a papok és nemesek; a megerősítés élvezete pedig a királynak és főnemeseknek jutott.

Ennél más, olyan megoldást, amely a törvény egyetlen passusával és más adatainkkal sem ellenkezik, nem tudtam találni.

A következő fejlődési stádiumok vannak tehát a magyar törvényhozás történetében. 1. A király akarata a tanács assisztálása mellett. 2. A király és főurak akarata. 3. Szóhoz jut alázatos kérelem alakjában a papság és nemesség. 4. A király és főurak engedélyével statutumot alkotnak. 5. Az Anjouk korától kezdve a királyi hatalom emelkedése folytán a király önmagának tartja fenn a szentesítés jogát, a főúri és főpapi rend pedig, mint közbeeső törvényhozó factor, összeolvad és mint külön tábla, a király és nemesség közé ékelődik.

Körülbelül ilyen a fejlődés menete Angliában is; de míg ott az alsó tábla fejlődésének kezdetén részleteket nem ismernek, az 1298. évi törvény nálunk egy eddig ismeretlen fejlődési fokot mutat be, még pedig oly világosan, oly félreérthetetlenül, hogy e tekintetben minden további vitát kizár. Szerencséseknek kell tartanunk magunkat, hogy az 1298. évi törvény a szokástól eltérően történelmi bevezetésével bepillantást enged a törvényhozás szervezetébe. A főpapok, papok, nemesek és kiváltságolt népek nevében szóló és a király és főurak pecsége által megerősített, szentesített törvény, illetőleg oklevél a bevezetéstől eltekintve, külsőleg is hű képe, mintegy photographiája a törvényhozó factor megoszlásának. E megoszlásra már okleveleink is figyelmeztetnek,¹ a legtöbb azonban az ország egész egyetemét (praelati, barones et nobiles) tünteti fel, ami azért van, mert a legtöbb oklevelünk az igazságszolgáltatással kapcsolatos; a törvényt napok okleveleinek stylus curialis átáradt az országgyűlésekkel kapcsolatos kiadványokra is. Ez annál természetesebb, mert az okleveleknek legtávolabbról sem lehet az a célja, hogy a törvényhozó factor megoszlását szemléltessék, egy határozat létrejövetelének módját bemutassák, a rex, praelati, barones et nobiles közé választóvonalat tegyenek.

¹ Olv. 1. és 2. sz. regestát.

Annál jobban kell örülnünk, hogy a véletlen ily alakban tartotta meg az 1298. évi törvényt, mert van adatunk arra, hogy a király ezen, valamint a következő évi gyűlés határozatait a saját neve alatt, a törvények szokásos formájában is kiadta.¹

Miként láttuk, a baronibus exclusis kérdésébe Bartal kétségei nyomán bekapcsolódott azon kérdés is, hogy vajjon az 1298. évszám alatt megmaradt törvény második része nem Anjou-kori eredetű-e?

Ezen kétség felvetésére egyik indok az volt, hogy a második rész gyakrabban és határozottabban emlegeti a bárók consensusát; ezt pedig a bárók kizárásával nem lehetett összeegyeztetni. Miután mi magyarázatát adtuk annak a furcsaságnak, hogy az 1298. évi országgyűlésen a bárók jelen voltak és még sem voltak jelen, ezt az érvet figyelmen kívül hagyhatjuk.

Volt azonban egy másik indoka is Bartalnak és követőinek; *a törvény szövege formailag is feltűnően két részre oszlik*. Az első rész önmagában befejezett, zárt egésznek képez; mely egy rövid visszapillantás után egy korrekt megerősítési formulával záródik. «Hogy ezen, a királyi tekintélynek és az országlakók jóvoltának hasznos és üdvös, az említett tisztelendő atyák és az egész ország lakói által a király úr és a bárók törvényes engedélyével és hozzájárulásával hozott határozatok kellő erővel birjanak, a király úr és az ország bárói, miként (t. i. előzetesen!) a főpapok, ezen oklevélre pecséteiket függesztették».

Önként kínálkozott tehát azon feltétel, hogy ami ezután jön, az vagy szövegrontás folytán került mai helyére, vagy pedig egy másik, későbbi országgyűlés munkája.

Tehát Bartalnak ez egész alapos indokot adhatott arra, hogy bármelyik irányban véleményét kifejthesse.

A baj ott kezdődik, hogy nem járt el módszeresen, midőn a toldalékokat az Anjou-korba helyezte. Erre csak akkor lett volna joga, ha ezen toldalékban oly részletek fordulnának elő, melyek csak az Anjou-korba illenek.

A Pauler kétségbeesetten szellemes és alaptalan megoldási kísérletére nem térve vissza, hangsúlyoznunk kell, hogy módszeresen csak úgy járunk el, helyes eredményre csak úgy juthatunk, ha a szöveg külső és belső vizsgálata után — amennyiben annak

¹ Oiv. 3. sz. regestát.

egyetlen részlete sem ellenkezik III. Endre korával, — az I. Ulászló-féle átiratot hitelesnek, a második részt is III. Endre idejéből eredőnek fogadjuk el.

Ezek után már csak azt kell felderítenünk, hogy mikor, mily körülmények között keletkezhetett e toldalék; nevezetesen: a) nem az articulusok rendjének felforgatása okozta-e a formai bomlást; b) avagy egy másik III. Endre korabeli országgyűlés munkálatával van dolgunk? . . .

Az előbbire a szövegben nem találván semmiféle jelt, a második kérdést kell felvetnünk, illetve eldöntenünk. Ezt pedig csak az egykorú oklevelek alapján tehetjük.

Mielőtt az előttem ismeretes anyagot bemutatom, a helyes megértés kedvéért egy kis helyzetképet bocsátok előre.

III. Endre uralkodása kezdetén részben *conditio*, részben törvény alakjában az ország jogait elismerte, főbb törvényeit szentesítette. Ezen idő óta ugyan tartott törvényt napokat, de nagyobb lélekzetű törvényhozó gyűlést nem. Mivelhogy az erőszakoskodó emberek minden rendet felforgattak, az 1298. évben elkerülhetetlen szükségessé vált a viszonyoknak törvényhozási úton való rendezése: a «*reformatio regni*».

Ezt a nagy munkát *egyetlen* országgyűlés nem volt képes elvégezni. Csak megkezdé azt, folytatását pedig törvéncikkelyben is kimondottan a következő évi szentgyörgynapi quindenán a Rákoson (első rákosi gyűlés!), tartandó gyűlésre halasztotta (42. c.) Még a következő, 1299. évben is három országgyűlésnek, (Buda, Rákos, Székesfehérvár) adott munkát az óriási felhalmozódott anyag.

Legyen szabad ennek bizonyítására néhány oklevél kivonattát bemutatnom.

1.

Ubul fiát Mihályt és unokáját Istvánt erőszakosan kiűzték birtokaikból. Panaszukra a király több hiteles helynek és hatóságnak 1299. április 10-én *mandatum inquisitorium* adott ki (Hazai okmánytár, VII. k. 276. l.) István a németi vendégnépek tanácsához való *mandatumot facta congregatione vestra cum prelatibus et regni vestri nobilibus in Buda* praesentálta. (U. o. 277.) Az oklevél in octavis Pasce kelt és egyik bizonyítéka annak, amire különben az 1298. évi törvény is félreismerhetetlenül céloz, hogy az

országgyűlésen a városok küldöttei is megjelentek. Másik érdekes jelensége, hogy a bárók jelenlétét ez sem említi, dacára a megcsontosodott törvénytörvényeségi formulának.

2.

... cum v. pater P. episcopus Transsilvanus ad nos veniens coram baronibus nostris — — —. si aliquid iuris crederet illic se habere, hoc coram metropolitano prefati episcopi Transsilvaniensis tempore congregationis regni nostri generalis presentibus prelatibus et regni nobilibus — — exequeretur.

Kelt Buda, 1299. február 19. — *Katona Historia critica* VII. k. 1226. l.

Utalás a tavaszi gyűlésre. Érdekes azért, mert a congregatióval kapcsolatban a bárókat szintén nem említi.

3.

Noveritis, quod licet dominus Petrus legitimus et unicus episcopus Transsilvanus iuxta seriem nuperne generalis constitutionis per dominum Andream dei gratia regem Hungarie illustrem eiusque prælatos, barones ac nobiles universos sancite *ad quindenas festi b. Georgii martyris* iuxta Danubium una cum reliquis prælatibus, baronibus et nobilibus universis *pro tractandis arduis regni huius negociis tentandaque partium reconciliatione convenerit* ibidemque christiane pacis zelo ductus cuncta egerit tentaritque, que *pro reformatione publice tranquillitatis et status regni ac pro recuperatione immunitatis ecclesiastice necessaria videbantur* — — — Quum autem *iuxta sanctiones in præallata congregatione generali dominorum prælatorum, baronum et universorum nobilium totius regni huius latas perque eundem dominum Andream regem illustrem acceptatas publiceque approbatas proclamatasque*, quorum paria ipse quoque dominus Petrus in usum ecclesie sue nobiliumque huius terre per eundem dominum regem authentice transcribi fecit . . .

Ebből kétségtelenül kitűnik, hogy a szentgyörgynapi országgyűlést megtartották és azon formális határozatokat hoztak, melyeket a király megerősített és kihirdettetett. Az előbbi oklevéllel némi ellentétet mutat fel, mert az az 1298. évi törvénytörvényeségi

egyezően a bárókat nem említi a tanácskozások részvevői között, ez pedig az összes alattvalókat, a bárókat sem véve ki, egybefoglalja és a szentesítést csak a királynak tulajdonítja. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy az 1299. áprilisi határozatokat III. Endre saját neve és pecsége alatt adta ki, az lebegett a kiállító kolozsmonostori konvent előtt és azért követi a szokásos formulát.

Tekintettel ezen oklevél késői keltére (október 28.), nincs kizárva, hogy a hivatkozott határozat nem is a szentgyörgynapi, hanem az azt követő júliusi gyűlésből kelt.

Közölte ezt, a magyar törvényhozás története szempontjából más tekintetben is igen fontos oklevelet *Fejér* i. m. VII/4. k. 252. l.

4.

István alországbíró 1300 február 2-án kelt ítéletlevélben tesz célzást a szentgyörgynapi gyűlésre... eandem causam a quindenis b. Georgii martyris (május 8.) ad quindenas Pentecostes proxime venturas (június 21.) *videlicet ad congregationem regni generalem prorogaverant*. *Fejér*: Cod. dipl. VII/5. k. 551. l. Olv. még VI/2. k. 193. l. Ezen oklevélben valószínűleg megtaláljuk a nyári országgyűlés kezdő terminusát.

Ezt a gyűlést már tényleg a Rákoson tartották meg. Bár a király és az előkelők a közeli Budán tartózkodtak és az oklevelek is ott keltek, de kivételesen előfordul Rákoson kelt királyi oklevél is. Így 1299 július 4-ről *Fejér* VI/2. k. 181. l.

5.

... nobiles viri Simon et Michael comites nobis praesentibus in generali parlamento (!) seu congregatione domini regis in Pest celebrata ad dominum Andream, illustrem regem Hungarie accedentes.

Kelt Budán, 1299. július 17-én.

Fejér i. m. VI/2. k. 229. l.

6.

... quia idem... post institutionem seu ordinationem in generali congregatione domini regis et regni una cum venerabili

patre domino Johanne archiepiscopo Colocensi, episcopis, *baronibus* et universis nobilibus regni sodempniter celebrata factam . . .

1299 július 31. kelt levél. Közölve H. Okmtár VI. k. 448. és A. U. O. V. k. 238. l.

7.

Ugyanezen országgyűlés fogadta Morosini Albertet, a király nagybátyját az ország nemesei sorába. Ennek előzménye az, hogy Endre Albertinót Magyarországra hívta, őt 1299. augusztus 1-én Slavonia duxának nevezte és a trónöröklésre is feljogosítóan fiának fogadta. (Fejér i. m. VII/5. k. 545. A M. T. A. Történeti Bizottságának Oklevél-másolatai I. 43.) Ezért volt szükséges az indigenátus. Mivel az országgyűlés kiadványa Albertinót már Slavony duxnak nevezi, az év nem lehet kétséges. Tehát úgy Fejérpatakn mint Karácsonyi¹ tévedt, amidőn az 1298. évre helyezte a dátumot.

8.

Királyi birtokadomány de consilio et consensu archiepiscopi Colociensis, episcoporum, *baronum* et nobilium regni nostri, *quin generali congregatione nostra in Pest in ecclesia fratrum prædicatorum habita per nos adherunt* . . .

Kelt Budán, 1299. évi augusztus 3-án. Hazai Okmánytár VIII. k. 445. l. Ez utalás az 1298. évi országgyűlésre. Késői dátuma nem tűnhet fel, mert a statutio időt vesz igénybe.

9.

. . . *in congregatione regni nostri generali* . . . sedentibus nobis pro tribunali et assidentibus venerabilibus . . . episcopis et *aliis quampluribus baronibus* et nobilibus regni nostri — — — —

una cum præfatis venerabilibus patribus, baronibus et nobilibus regni nostri sententialiter decrevimus.

1299. július 28-án kelt ítélet. A. U. O. X. k., 329. l.

¹ A magyar nemzetségek I. k. 26. l. és Hamis és hibás keltezésű oklevelek 66.l. 160. sz.

10.

. . . *in generali congregatione domini regis, quam in Pest, cum baronibus, Cumanis et aliis nobilibus regni celebravit . . . una cum baroni. bus et aliis nobilibus decrevimus, quod . . . in octavis bti Barnabe apostoli in congregatione, quam dominus rex faciet apud Albam . . . iustitiam faciemus.*

Évnelküli memorialis. A. U. O. X. k. 458. l. Valószínűleg 1299-ből való. Hogy a nyári országgyűlést áthelyezték Székesfehérvárra, illetőleg hogy ott is tartottak népgyűlést, azt a következő oklevél is igazolja. Különben a köv. oklevél késői keltének dacára valószínűbbnek tartom, hogy az első nyári gyűlést (V. ö. 3. sz. quindena Pentecostes és octava Barnabæ összeesik) tartották Székesfehérváron.

11.

Nos Omode palatinus . . . [quod cum] dominus [noster rex illustris pro] *reformatione regni sui* una cum venerabilibus patribus *baronibus* et universis nobilibus regni *apud Albam regalem* generalem congregationem celebrasset.

Kelt 1299 szeptember 5-én. Hazai Okmánytár VII. k., 281. l.

Ezen oklevél megjelöli az országgyűlés célját, a megjelenteket és igazolja, hogy 1299-ben Székesfehérváron folytatólagos gyűlést tartottak.

12.

Még tanulságosabb az 1299. évi nyári országgyűlés felebbevése a pápához Gergely esztergomi érsek ellen. Ebből kitűnik,

1. hogy az 1298. évi országgyűlés csak megkezdette, de be nem fejezhette az ország reformálásának munkáját (*commune bonum pro pacifico statu regni et ecclesiarum, quod anno præterito per eosdem prælatos et universos regnicolas inchoatum fuerat*)

2. hogy ennek dacára az 1298. évi országgyűlés határozatait írásba foglalták és szokásos módon kihirdették (*seriem constitutionis anno præterito promulgatæ editam*),

3. Rákosra azért hirdettek országgyűlést, hogy oda mindenki központi fekvésénél fogva könnyebben eljuthasson,

4. megjelentek az összes főpapok (Gergely kivételével) káptalanok és conventek követei, a bárók és magyar nemesek.

5. Gergely érsek azon fáradozott, hogy a király, az ország és az egyház kárára ezt a gyűlést szétoszlassa. (Fejér VI/2. k. 202. Kovachich Suppl. I. k. 226. l.)

13.

1322 június 15-én kelt országbírói ítéletből: quod cum anno Dominicæ incarnationis 1299 nobilis vir Ropheyn banus, filius Nicolai, dum prænominatus Andreas rex *in congregatione generali* regni sui sexta feria proxima post festum beatæ Margaretæ virginis pro sublevamine status sui regni celebrata . . . ad suæ regię magnitudinis accedendo præsentiam.

Anjoukori okmánytár II. k. 30. l.

Több adatra már nincs is szükség. Ha ezeknek tanúságait levonjuk, akkor az 1298. évi cégér alatt szereplő, de feltűnően két részre bomló törvény természetét azonnal helyesen felismerjük.

Az 1298. évi formailag befejezett, tökéletes, de érdemileg nem teljes törvényhez csatolták az 1299. évi határozatokat, mint annak folytatását és természetes kiegészítő részét.

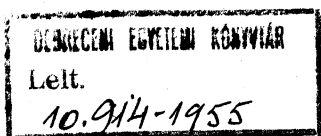
Bár van adatunk arra, hogy az 1299. évi határozatokat is szentesítette és formálisan kiadta III. Endre király (3. sz.), de valószínű, hogy a királyi kancelláriában, illetőleg tárnokházban megmaradt egy olyan példány, amelyben folytatólagosan a szentesítés formulái nélkül az 1298. évi országgyűlés végzéseéhez csatolták az 1299. évi határozatokat, aminthogy az utóbbi országgyűlés természetes folytatása, kiegészítője volt az előbbi évinek.

Még csak azt kell megjegyezni, hogy a bécsi udvari levéltár egyik XVI—XVII. századbeli collectiója (sajnos, erre vonatkozó jegyzetemet e pillanatban nem találom) ezt a toldalékot Mátyás törvényei közé ékelte. Arra nem is kell szót vesztegetni, hogy a collector mily hibásan állapította meg keletkezési idejét. Kezébe került ezen töredékes alakú törvény és minthogy átlag igazságszolgáltatási reformokat tartalmaz, minden további aggodalom nélkül «az igazságos» Mátyásnak tulajdonította.

Bartal ugyanezen töredéket jóval korábbi időre, az Anjoukorba helyezte, de minthogy nincsen ebben egyetlen szó, amely III. Endre korába be nem illik és a felsorolt történelmi adatok elosztatják a törvény két részre bomlásából eredhető aggodalmakat,

már csak I. Ulászló király átiratának hitele alapján is a töredéket az 1299. évből keltezhetjük.

Miként tehát Szabó Károly alapos, meggyőző érvelése után is elégséges indokunk van arra, hogy III. Endre első törvényében is két évi országgyűlés egyesített munkáját lássuk és azt az 1290—91. évszámmal jelöljük, épen úgy második törvényét is mai alakjában helyesen két évszám : 1298—99. jelölheti.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA